

Indhold

Indledning 9

Bogens opbygning 11

1 Når voksne lærer 13

Begrebet »læring« 13

Vi lærer ikke i alle situationer 14

Læreprocessen er ikke synlig 14

Undervisning 14

Hvad kendetegner voksne i en læringssituation? 15

Voksnes evne til at lære 18

Når voksne lærer på egen hånd 19

2 Overblik over undervisningens faser 22

Undervisningens syv planlægningsfaser 23

3 Formulering af undervisningsmål 25

Målbeskrivelse 25

Hvorfor formulere undervisningsmål? 26

Krav til målformulering 27

Læringsniveau 29

Andre udtryk for læringsniveau 34

Mål-middel-hierarki 35

4 Planlægning og afgrænsning 37

Valg af indhold 38

Overvejelser om stofmængde 39

Opbygning af et undervisningsforløb 40

Hjælpeværktøjet mindmapping 43

5 Forløb 46

Års- og månedsplaner 46

Brug af lektionsplan 47

Lektion – indledning 51

Lektion – afslutning 54

6 Undervisningsmetoder 56

Undervisningsprincipper 56

Valg af metode 59

Foredrag 59

Dialog, samtale og spørgeteknik 65

Instruktion 70

Gruppeorganiserede arbejdsformer 73

Projektorienteret undervisning 82

Hvem er aktiv hvornår? 86

Undervisningsdifferentiering 86

7 Evaluering 90

Formål med evaluering 90

Undervisning er ikke en charterrejse 91

Selvevaluering 93

Procesevaluering 94

Produktevaluering 96

Evaluering af undervisning kræver udvikling 97

Feedback 98

8 Underviseren 102

Personlig kommunikation og roller 102

Personlig kommunikation har mange versioner 102

Status mellem underviser og deltagere 104

Afstandszone og kontakt 104

Fire undervisertyper 105

At tage konfliktfyldte områder op 108

Fra underviser til processtyrer 109

Hvad vil det sige at arbejde procesorienteret? 110

9 To undervisere 112

- Før undervisningen begynder 112
- Undervejs i forløbet 113
- Efter undervisning 114
- Hvad kan to-underviser-ordningen når den fungerer? 114
- Faldgruber 115
- Hvem har hovedrollen? 116

10 Deltageren 118

- Forholdet mellem deltagere og undervisere 118
- Ansvar for egen læring 119
- Forskellige måder at lære på 119
- Læringsstil og læreproces 121
- MBTI og foretrukne læringsstile 121
- Dårlige læringsvaner 128

11 Læringsmiljø 130

- Hvad er et godt læringsmiljø? 131
- Isbrydere 132
- Holdning – modstand – læreproces 133
- Modstand mod læring 136
- Råd til underviseren der møder modstand 139

12 Visuelle hjælpemidler 140

- Hvorfor visualisere? 140
- Brug af av-midler 141
- Tavle 144
- Flipover 147
- Overheadprojektor 148
- PowerPoint 149

13 Undervisningens rammer	155
Lokalet	155
Bordopstilling	155
Information om praktiske forhold	157

14 Personlig udvikling som underviser	158
--	-----

15 Undervisning eller ej?	160
Er uddannelse altid af det gode?	160
Udviklingstendenser	161
Etik og voksenundervisning	161
Voksnes urørlighedszone	162

Bilag 165

1 Tjekliste for undervisning	165
2 Afklaring af deltagernes forventninger	168
3 Instruktionskema	169
4 Lektionsplan	170
5 Målanalyse	171
6 Struktur for større gruppearbejde	172
7 Måling af deltagertilfredshed	175
8 Procesevaluering i grupper – 1	176
9 Procesevaluering i grupper – 2	177
10 Åben evaluering	178
11 Skema til åben evaluering	180

Citat-drys 181

Ordforklaringer 186

Stikordsregister 189

Forord

» Undervisning er et møde mellem mennesker, hvor målet er forandring.«

Bogen du har i hånden, er en brugsbog for dig der – uden særlige pædagogiske forudsætninger, men sikkert med stor faglig ballast – har kastet dig (eller måske er blevet kastet) ud i at skulle undervise voksne.

Bogens målgruppe er undervisere af voksne inden for:

- Interne uddannelser, kurser og formidling i virksomheder og offentlige institutioner
- Formelle uddannelser hvor underviserne er fagfolk der underviser i eget fagområde
- Undervisning på arbejdspladsen – nye medarbejdere, nye metoder, ændringer
- Aftenskoler – oplysningsforbund – VUC – AMU.

Det er forfatternes hensigt at give dig baggrundsviden og anvise metoder og værktøjer som kan hjælpe til en vellykket undervisning.

Bogen er ikke en pædagogisk grundbog med oversigt over samtlige discipliner inden for det voksenpædagogiske felt. Derfor henvises undervejs til andre bøger som kan supplere og give yderligere indsigt.

Bogens udgangspunkt er praksis. Vi har valgt at fortælle om hvad vi mener der skal lægges vægt på – hvorfor – og praktiske eksempler på hvordan.

Bogens kapitler kan læses hver for sig eller i rækkefølge. Opbygningen følger fra start den naturlige rækkefølge i undervisningens faser. Herefter følger nogle afsnit med temaer som har betydning for undervisning.

Indholdet er valgt ud fra forfatterens mangeårige erfaring med at undervise voksne – i et fagligt spænd fra:

- Jordemødre til bedemænd
- Kloakarbejdere til piloter.

Det er gennem en blanding af teoretisk indsigt og praktisk erfaring at den gode underviser udvikles. Vi håber at læserne får lyst til at tilegne sig begge sider af det pædagogiske »håndværk« ved at læse denne bog.

En varm tak til Vibeke Muus, Dansk Supermarkedsgruppen, Helle Rex og Jørgen Storgaard, Dansk Kommunalkursus, for konstruktiv og inspirerende kritik undervejs.

I denne 2. udgave af bogen er lavet enkelte uddybninger og tilføjelser samt foretaget en gennemgående opdatering af bogens kapitler.

København 2008

Mogens Christiansen

Gert Rosenkvist